

Anmälningar och notiser

Anne-Louise Eriksson (inledning) m.fl. (red.): *Könssorter(ing). Forskning om kön och makt*. Festskrift till professor Eva Lundgren. Working Papers Series 1. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, 1997.

Könssorter(ing). Forskning om kön och makt är som titeln anger en samling uppsatser om kön och makt. De tio författarna är doktorander eller nyblivna doktorer med det gemensamt att de alla har/haft Eva Lundgren, professor i feministisk sociologi i Uppsala, som handledare. Åtta av författarna är verksamma vid sociologiska institutionen i Uppsala, en är etnolog (Birgitta Meurling) och en skriver sin avhandling i

religionshistoria (Anna Lydia Svalastog). Den sociologiska ingången märks kanske framför allt i ämnesvalen. I jämförelse är det utan tvekan mindre vanligt att ämnen som pornografi, våldtäkt, mord, psykiatrisk diagnostisering och abort studeras av etnologer.

Uppsatserna kan grovt sett delas in i tre grupper; de som rör kön och sexualitet, de som rör kön och kulturmöten/kulturella skillnader och de som rör kön och kunskapsproduktion/vetande. Mellan dessa grupper finns samtidigt inga klara gränser. Frågan om kön och sexualitet berör till exempel inte sällan också kulturella skillnader och/eller kunskapsproduktion.

Om jag utifrån denna indelning kort ska nämna samtliga artiklar så kan Lena Berg, Stina Jeffner och Anna Lydia Svalastogs texter hänföras till den första gruppen, kön och sexualitet. Berg utgår i sin text, "Den glidande gränsen mellan pornografi och 'vanlig sex'. Pornografins betydelse för unga kvinnors förståelse av heterosexuell samvaro", från femtonåriga ungdomars tankar kring hur gränsen mellan pornografi och "vanlig sex" ska dras. Stina Jeffner använder sig

också av femtonåriga ungdomar. I uppsatsen "Män kan inte våldta? Betydelsen av distinktionen yta—innerst inne för förståelsen av våldtäkt" står ungdomars förståelse av våldtäkt i fokus. Slutligen diskuterar Anna Lydia Svalastog i "Reproduksjon og kjønnsdiskotomisering. Feministteoretiske antagelser om kroppslig reproduksjon og kjønnsulikhet" de kopplingar som görs mellan reproduktion och könsskillnader. Svalastogs material baseras på intervjuer med kvinnor och män som har personlig erfarenhet av abort.

Gunilla Carstensen, Åsa Eldén och Frida Nilssons uppsatser kretsar alla kring frågor om kön och kulturmöten/kulturella skillnader. Gunilla Carstensen analyserar i "Tror du Dolly Parton skulle kunna göra karriär på universitetet?" kvinnliga doktoranders strategier i en bestämd kulturell miljö, den akademiska. Åsa Eldén diskuterar i "'Dödandet framstod som en nödvändighet'. Kulturell tillhörighet som förmildrande omständighet i en svensk tingsrättsdom" betydelsen av kön i ett rättsfall där en arabisk man tagit livet av sin dotter. Birgitta Meurling frågar i sin text, "Den farofyllda fär-

den. Fältarbete och könskonstituering", vad som händer i mötet mellan informant och forskare, eller närmare bestämt vad som händer med deras respektive könskonstituering under ett fältarbete.

De övriga fyra uppsatserna sysslar med frågan om vetenskaplig kunskapsproduktion i förhållande till kön. Maria Erikssons text, "Biologiskt lika och anatomiskt olika? Kropp, kön, och biologi kring 1800 och den moderna sex/gender distinktionen", problematiserar dels sex/genderdistinktionen i sig, dels användningen av denna distinktion i historiska undersökningar. Frida Nilsson diskuterar i sin uppsats, "Is lobola oppressive to women? Gender constitutive aspects of bridewealth in South Africa", hur s.k. "brudpris", i Sydafrika, behandlas i några etnografiska texter.

De återstående två artiklarna inriktar sig på psykologisk/psykiatrisk kunskapsproduktion. Kristina Eriksson ser i sin text, "Vad antar 'man' egentligen? En feministisk vandring bland psykiatriska och psykologiska antaganden om kön", på hur könsidentitet betraktas i psykologisk teori och metod. Slutligen arbetar Ann Kroon i "Att iscensätta kön. Transsexualitet och könskonstituering i psykiatrisk litteratur" med betydelsen av den "inre" könsidentiteten och den "yttre" könsrollen för psykiatrisk utvärdering och diagnostisering av transsexuella personer.

Från min etnologiska lundahorisont uppskattar jag de kontroversiella ämnesval som präg-

lar uppsatserna i festskriften. Jag ser med intresse på vissa av försöken att ställa "nya" frågor kring kön, framför allt på utgångspunkten att kön och sexualitet konstrueras tillsammans, och på ambitionen att problematisera vetenskaplig kunskapsproduktion. Den uttalat konstruktivistiska hållningen till kön och sexualitet försvårar också att en rad essentialistiska återvändsgränder beträds. Men samtidigt är det enbart på detta högst övergripande ambitionsplan som texterna har något att säga mig, alltså att man väljer kontroversiella ämnen, att man ställer nya frågor och att man försöker undvika en underliggande, men nog så förrädisk, essentialism. När jag går in i texterna och ser vad man verkligen gör med ämnena och frågorna är det efterhand med en allt större trötthet som jag läser artiklarna.

Framför allt är det det nästan programmatiska i resonemangen som blir tröttsamt. Det är alldeles uppenbart efter några artiklar att *resultatet* kommer, eller snarare ska landa i en självklar uppdelning mellan den *förtryckta kvinnan* och den *förtryckande mannen*; i en uppdelning mellan *Hon* som bara gör förluster, som utnyttjas, som anpassar sig, som förnekas och förnedras. Och *Han* som bara gör vinster, som utnyttjar, som ställer krav, som förnekar och förnedrar.

Detta problem, menar jag, följer av att författarna inte vill erkänna makt som något mångfasetterat, som något som utövas på och av individer, över andra såväl som över dem

själva, alltså makt i Foucaults mening. För trots den uttalade utgångspunkten, att ta hänsyn till *skillnader*, betraktas "kvinnor" i praktiken som en homogen kategori, underordnad en dominerande diskurs. Det blir med andra ord ett relativt traditionellt feministiskt projekt som författarna rör i land, där skillnader och motsättningar mellan olika individer och grupper inte undersöks. Frågan vad som händer när *både* dominans och motstånd erkänns återstår därmed att besvara.

Pia Lundahl

*

Karin Johannisson: *Kroppens tunna skal. Sex essäer om kropp, historia och kultur*. Norstedts, 1997.

Din kropp är inte din egen. Den är också vår, vi som utgör samhället runt omkring dig. Ej heller är din kropp bara fysisk biologisk materia. I och på den finns också ideologiska och politiska meddelanden om vad den bör, vad den kan och får vara.

Denna kropp som är ditt absoluta existentiella villkor är

också problematisk och laddad med symboler. Kroppen är ett slags språk men också ett avtryck, en spegling av ditt liv, den tid och det samhälle du lever i.

Kroppens skal är tunt, menar idéhistorikern Karin Johannisson i sin senaste bok. Jag uppfattar det som att hon menar att den lätt låter sig impregneras av samhället och att vår förståelse för kroppens innandöme också fortplantar sig till våra föreställningar om samhället runt omkring.

Som förklaringsmodell och terapeutisk apparat är den vetenskapliga medicinen en tämligen ny och begränsad företeelse. Den, som Johannisson skriver, medicinska grammatiken har en långt större repertoar än så. Tilliten till naturens självläkande kraft, till mystiken och magin är exempelvis viktiga inslag i folkmedicinens och alternativmedicinens terapeutiska modeller. Även i det moderna samhället är sjukdom så mycket mer än ett malfungerande organ eller en funktionsnedsättning:

Så betyder sjukdom i allmänhet smärta, lidande och förlust, men kan också betyda protest, instrument och vinst. Sjukdom kan tolkas som öde, straff och attack och som naken biologisk realitet. Den kan förnekas och rationaliseras eller bejakas, romantiseras och sublimeras. Den kan innebära utanförskap, stigmatisering och isolering eller närhet, omsorg och synliggörande. (182)

Med kroppen som utgångspunkt borrar sig Johannisson ner i sjukdomarnas och smär-

tornas historia. Projektet går ut på att skaka om vår uppfattning om det naturliga, om kroppen, dess sjukdomar och förnimmelser. Så menar Johannisson bl.a. att vår avsky för smärta kan relateras till 1800- och 1900-talens moderna medicins möjligheter att undvika den. Detta till skillnad från det förmoderna samhället där den accepterades som något oundvikligt.

På liknande vis relativiseras hypokondriens historia. Från antiken till 1600-talet betraktades den som en kroppslig sjukdom. Under 1700- och 1800-talen hade den sitt säte i nervsystemet, framför allt i den intellektuelle mannens. Först under 1900-talet blev hypokondrin en inbillningssjukdom och knöts nu enkom till patientens föreställningsvärld. Som manligt ideal var sjukdomen förbrukad. Johannisson relaterar denna förändring till den moderna medicinens strävan att lokalisera varje sjukdomssymtom till en plats i kroppen.

I ett par intressanta och gripande fallbeskrivningar visar Johannisson hur 1700-talets dårskap tillägnade sig religionen som språk och gestaltungsform. Exempelen från 1800-talet riktar emellertid energin mot den egna kroppen, som om tidens vetenskap och fokusering av organismen på bekostnad av det religiösa också slog igenom bland dessa flickors galenskap.

Flera essäer bildar tillsammans en berättelse om kroppens tillgänglighet för samhället, för vetenskapen och politiken. Denna tillgänglighet tycks ta sin utgångspunkt i den ve-

tenskapliga viljan att observera och inhämta kunskap.

Under 1500-talet öppnades kroppen för ögat och tecknades av i anatomiska studier. Seendet in i kroppen, in i anatomin, blev grunden för förståelsen av kroppen. Nu etablerades en mycket nära kontakt mellan den döda kroppen och anatomen. Han kunde beröra, känna, lukta och se själv.

Runt om i Europa byggdes anatomiska teatrar där vivisektioner utfördes som ett slags anatomiska skådespel. Inför betalande publik öppnades och förevisades kroppar från avrättade brottslingar. Vid 1700-talets slut började också lik från fattig- och arbetshus användas. Vivisektionens symboliska koppling till brottslingens straff försköts till utanförskap och bristen på försörjningsduglighet. I 1800-talets Sverige var också liken efter oäkta barn, dårar, fångar, tattare, zigenare och självmördare tänkbara anatomiobjekt. Dessa människors kroppar var av hävd tillgängliga för medicinska experiment.

Vid 1700-talets mitt stängdes dörren för den betalande publiken och med den moderna medicinska vetenskapen försvann de offentliga spektaklen kring den uppstrimlade kroppen. Dissektionen kvarstod som en undervisningsform. Obduktionen tillkom nu som en metod att identifiera döden i kroppen.

Via den öppnade kroppen formulerades, skriver Johannisson, en rationell modell för relationen mellan delarna och helheten. Denna modell avsåg inte bara den enskilda indivi-

den utan också samhällskroppen, vars delar just utgjordes av individerna. Anatomin blev en modellvetenskap för samhällsanalysen. Dess metod var analytisk — att frilägga, dela sönder och betrakta.

Bakteriologin försköt emellertid kring sekelskiftet den medicinska blicken från den isolerade kroppens gränser till att också fokusera umgänget mellan kropparna. Sjukdom var inte bara något som fanns i den enskilda kroppen, utan också något vandrande i samhället. Hälsa och sjukdom var inte längre en privatsak, utan en social angelägenhet. Individens levnadssätt kunde innebära en risk för samhället. Med begreppet hygien infiltrerades individens intimsfär och vardagsliv. "Allt skulle innefattas i det hygieniska programmet: ätandet, boendet och tvättandet, sättet att hosta, nysa och spotta, sexualiteten, kärleken och barnen." (232) Den medicinska blickens granskning av individen kom att ingå i ett nationellt överlevnadsprogram.

I detta samhälle fixerat kring den normala kroppen, kring

hygien och främjandet av befolkningskvaliteten fanns en jordmån för att med olika medel stoppa de icke-önskvärda individernas fortplantning. Denna kunde mer eller mindre effektivt regleras via sterilisering, antaltsinternering, äktenskapslagstiftning och preventivmedel. Samtidigt med den negativa rashygien fanns också tankar om främjandet av medelklassens goda anlag, dvs. en positiv rashygien. Det tycktes emellertid som om det var enklare för samhället att sortera ut och förhindra brottslingar, alkoholister och psykopater, sinnessjuka och sinnesslöa att fortplanta sig.

Karin Johannisson konstaterar att motståndet mot steriliseringslagstiftningen 1934 och 1941 var klent. Man kan förfasa sig över den hantering som lagstiftningen gjorde möjlig. Men hur förstår man den rimlighet som omgav denna syn på de svaga, de redan marginaliserade och utstötta, denna rimlighet och det samförstånd som kringgärdade steriliseringarna av drygt sextiotusen männskor, varav en övervägande majoritet var kvinnor?

1930-talets folkhälsoprojekt drevs av en dröm, menar Johannisson, om att kunna skulptera ett gott samhälle med hjälp av vetenskapen. I denna mening var projektet hedervärt. Det är först när individen tas i beaktande som det hedervärda målet kommer i konflikt med några — inte alla — av medlen, en konflikt som inte uppfattades av skulptörerna men som var desto tydligare för de skulpterade.

Den rika kroppsmetaforiken som Karin Johannisson sätter under luppen förklarar inte rashygienisternas överkänslighet för svaghet och anomalier. Men de liknelser som utgick från kroppen och dess natur pekar hän mot tankar som var möjliga att tänka, uttrycka och omsätta i handling. Det naturliga är inget som ligger "där ute" i väntan på att upptäckas, steg för steg. Naturen, inte minst den mänskliga, uppfinns och omformuleras ständigt för att användas i specifika syften. Denna natur, eller vår förståelse av den, tycks mig vara Karin Johannissons mest grundläggande intresse.

Lars-Eric Jönsson